ACTA MVSEI APVLENSIS

APVLVM LXIII

series ***HISTORIA & PATRIMONIUM***

Fondator
ION BERCIU

Editor
GABRIEL T. RUSTOIU

Colegiul editorial:
Acad. MARIUS PORUMB - Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca
ADRIAN CIOROIANU - Universitatea București
MONOK ISTVÁN - Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Budapest
IOAN OPRIȘ - Universitatea „Valahia", Târgoviște
ION CÂRJA - Universitatea „Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca
COSMIN BUDEANCĂ - Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc, București

Colegiul de redacție:

TUDOR ROȘU - redactor șef
IOANA URSU - secretar de redacție
ADINA BOGDAN - membru
DIANA CIUGUDEAN - membru
MARIUS CRISTEA - membru
SIDONIA OLEA - membru
DRAGOȘ URSU - membru

Adresa de corespondență:
MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII
510010 ALBA IULIA
Str. Mihai Viteazul, 12-14
Tel. 0258/813300

Mailing address:
MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII
RO – 510010 ALBA IULIA
12-14, Mihai Viteazul St.
Tel. (+40) (258) 813300

revista.apulum@yahoo.com, www.mnuai.ro

Autorii își asumă întreaga răspundere pentru conținutul studiilor. Materialele nepublicate nu se restituie autorilor.

© 2026 MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII ALBA IULIA
ISSN – 1013-428X
ISSN – 2247 – 871X
ISSN-L – 2247 – 871X

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII ALBA IULIA

A C T A M V S E I A P V L E N S I S

APVLVM

LXIII

series ***HISTORIA & PATRIMONIUM***

ALBA IULIA

MMXXVI

Tehnoredactare: DRAGOȘ URSU, IOANA URSU
Realizare copertă și prelucrare imagini: ANCA DREGHICIU
Corectură: IOANA URSU
Traducerea rezumatelor şi verificarea textelor în limba engleză: ADINA BOGDAN

SUMAR
CONTENTS - SOMMAIRE - INHALT

HISTORIA RECENTIORUM AEVORUM ATQUE HODIERNA

IOAN OPRIȘ, Despre desăvârșirea demersului unionist (1914-1920) / *On Carrying Out the Unionist Movement (1914-1920)* 1

DUMITRU-CĂTĂLIN DRĂGHICI, Apărarea pasivă în România interbelică. Organizare, reglementare și funcționare în Ținutul Mureș (1938-1940) / *Passive Defence in Interwar Romania. Organization, Regulation and Operation in the Mureș Region (1938-1940)* 35

BIOGRAPHIAE

RĂZVAN MIHAI NEAGU, Filantropia ca mod de viață. Între Reghin, Sibiu, Szolnok și Turda. Date despre viața și activitatea unei personalități greco-catolice uitate: Iuliu Bardoși (1840-1915) / *Philanthropy as a Way of Life: Between Reghin, Sibiu, Szolnok, and Turda. Data About the Life and Activity of a Forgotten Greek-Catholic Personality: Iuliu Bardoși (1840-1915)* 53

GABRIEL HOZA, O inimă între două lumi. Episcopul Iuliu Hossu în corespondența cu familia / *A Heart Between Two Worlds. Bishop Iuliu Hossu in Correspondence with His Family* 99

NICOLAE TEȘCULĂ, Preoți români în satele de la Izvoarele Hârtibaciului la începutul secolului XX / *Romanian Priests in the Villages of Hârtibaciu Springs at the Beginning of the 20th Century*.....125

HISTORIA CULTURALIS

SILVIU-IULIAN SANA, Date noi despre două tipărituri din secolele XV și XVI în colecțiile Bibliotecii Județene „Gheorghe Șincai" Bihor/ *New information about two prints from the 15th and 16th centuries in the collections of the "Gheorghe Șincai" Bihor County Library*.....135

DANIELA DUMITRESCU, Conștiința națională în teatrul românesc în secolul al XIX-lea / *National Consciousness in 19th-Century Romanian Theatre*.....149

ADRIANA ȚUȚUIANU, Câteva considerații asupra portului popular din zona Munților Apuseni (Județul Alba) / *Some Considerations on the Folk Costume in the Apuseni Mountains Area (Alba County)*.....159

MUSEOLOGIA ET PATRIMONIUM

MIRCEA GLIGOR, Crucea-troiță ca simbol / *Roadside Shrines and Wayside Crosses as Symbols*……193

TUDOR ROȘU, Temnița lui Crișan / *Crișan's Confinement Site*……233

DRAGOȘ URSU, Destinul portretelor votive ale regilor Ferdinand și Maria din Catedrala Încoronării: noi contribuții documentare / *The Fate of the Votive Portraits of Kings Ferdinand and Maria in the Coronation Cathedral: New Documentary Contributions*.....245

IOANA URSU, Reorganizarea expozițională a Muzeului Unirii din anul 1968: pregătirile pentru semicentenarul Unirii / *The Reorganisation of the Exhibitions at the Museum of the Union in 1968: Preparations for the 50th Anniversary of the Great Union of 1918*.....259

RECENSIONIS

Carmen Stînea, Petru Stînea, *Istoria primei comunități românești din S.U.A. Little Romania din orașul Cleveland, Ohio (1890-2025)*, Alba Iulia – Cluj-Napoca, Editura Muzeului Național al Unirii Alba Iulia – Editura Mega, 2026 (Tudor Roșu).....279

Árpád Róbert Berekméri, Edina Gordán, *Kollégiumból a halálba! Szabó Árpád és Ágai László kollégiumi tanárok hadinaplói* / *Din colegiu la moarte! Jurnalele de război ale profesorilor Árpád Szabó și László Ágai*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2025 (Nagy József Gábor) 283

Lista autorilor */ Authors' list* ……...…… ….……287

Árpád Róbert Berekméri, Edina Gordán, *Kollégiumból a halálba! Szabó Árpád és Ágai László kollégiumi tanárok hadinaplói / Din colegiu la moarte! Jurnalele de război ale profesorilor Árpád Szabó și László Ágai*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2025, 156 p.

Volumul semnat de Árpád Róbert Berekméri și Edina Gordán, *Kollégiumból a halálba! Szabó Árpád és Ágai László kollégiumi tanárok hadinaplói / Din colegiu la moarte! Jurnalele de război ale profesorilor Árpád Szabó și László Ágai*, apărut la Editura Mega în anul 2025, se înscrie în seria apariţiilor editoriale în limba maghiară realizate cu sprijinul financiar al Consiliului Județean Alba, fiind cel de-al treilea volum de acest fel. Prin caracterul documentar al materialelor publicate, lucrarea contribuie la completarea unor lacune ale cercetării și la o mai bună cunoaștere a istoriei județului Alba, dar și a unor experiențe individuale din Primul Război Mondial.

Geneza volumului este strâns legată de editarea fotografiilor lui János Szabó. În acest context, numele tatălui său, Árpád Szabó, profesor al Colegiului Bethlen din Aiud și participant la Primul Război Mondial, a revenit în prim-plan. După moartea acestuia, la Colegiul Bethlen a avut loc o comemorare, prilej cu care poetul și profesorul Lajos Áprily a citat în repetate rânduri din jurnalul său de război. În urma unor căutări îndelungate, Edina Gordán a constatat că manuscrisul se afla într-o colecție privată, iar valoarea informațiilor pe care le conținea a determinat inițiativa publicării sale. Demersul editorial a fost extins prin includerea jurnalului unui alt profesor al Colegiului Bethlen, László Ágai, păstrat în prezent la Biblioteca Documentară „Bethlen Gábor” din Aiud. Asocierea celor două mărturii este una firească, destinele autorilor având numeroase puncte comune: ambii au fost profesori ai colegiului, ofițeri în rezervă, oameni aflați la începutul vieții de familie și, în cele din urmă, victime ale aceluiași război.

Un rol important în realizarea volumului îi revine bibliotecarei Edina Gordán (Biblioteca Documentară „Bethlen Gábor” din Aiud), care a valorificat jurnalele, transcriindu-le și pregătindu-le pentru tipar, a redactat prefața și datele biografice, a întocmit indicele localităților și numelor și a ilustrat volumul cu fotografii, cu indicarea surselor acestora.

Arhivistul și istoricul militar Árpád Róbert Berekméri (Arhivele Eparhiei Reformate din Transilvania, filiala Târgu Mureș) a integrat informațiile oferite de

jurnale în contextul mai amplu al operațiunilor militare. Prin aparatul critic și notele explicative, experiențele personale ale celor doi profesori sunt puse în legătură cu evoluțiile de pe front, astfel încât două destine individuale sunt integrate într-un tablou mai larg al participării austro-ungare la Primul Război Mondial.

Contextualizarea militară realizată în volum permite cititorului să urmărească simultan destinele individuale și evoluția frontului de est. Destinul militar al sublocotenentului în rezervă Árpád Szabó a fost unul extrem de scurt, experiența frontului fiind concentrată în doar câteva săptămâni de lupte de o intensitate deosebită. La 3 octombrie 1914, acesta și-a pierdut viața în timpul luptelor pentru controlul pasului Ujok, în Ucraina. La doar câteva zile de la moartea lui Szabó, în data de 7 octombrie 1914, László Ágai pleca, la rândul său, spre frontul de est. Spre deosebire de acesta, Ágai avea să rămână pe front până la 21 septembrie 1916, atunci când a căzut la datorie în luptele de la Ciocănești.

Dincolo de succesiunea operațiunilor militare și de informațiile referitoare la unitățile în care au servit cei doi, cititorului îi sunt prezentate destinele unor oameni ale căror existențe au fost întrerupte de război. Moartea lor a însemnat nu doar dispariția a doi profesori ai unei prestigioase instituții de învățământ, ci și destrămarea a două familii și pierderea taților de către copiii rămași acasă. Din această perspectivă, volumul se constituie într-un veritabil *memento mori*, dar și într-un demers de recuperare a memoriei unor destine individuale pe care istoria generală a războiului le-ar fi putut trece cu ușurință în plan secund.

Structura lucrării facilitează înțelegerea atât a biografiilor celor doi autori de jurnale, cât și a contextului în care au fost redactate însemnările lor. După o scurtă prefață sunt prezentate biografiile civile ale lui László Ágai și Árpád Szabó, urmate de reconstituirea carierelor lor militare și a operațiunilor la care au participat unitățile din care făceau parte. Jurnalul de război al lui Árpád Szabó este însoțit de un amplu aparat critic, după care este redat textul lui László Ágai. Aparatul critic și reconstituirea operațiunilor militare oferă cititorului reperele necesare pentru înțelegerea evenimentelor, în vreme ce jurnalele readuc în prim-plan dimensiunea umană a războiului. Marile confruntări, mișcările de trupe și deciziile comandamentelor sunt privite prin experiența concretă a unor oameni care, înainte de a deveni militari, au fost profesori, soți și tați.

Unul dintre aspectele cele mai interesante ale volumului este contrastul evident dintre cele două jurnale. Deși autorii au provenit din același mediu profesional și au trecut prin experiențe asemănătoare, maniera în care au ales să consemneze războiul este profund diferită. Importanța volumului rezidă tocmai în această îmbinare dintre istoria militară și experiența personală. Árpád Szabó adoptă un stil concis, apropiat uneori de însemnarea factuală. Evenimentele militare sunt consemnate succint, iar omul din spatele uniformei se lasă întrezărit doar în anumite momente. Ritmul precipitat al evenimentelor și timpul scurt

petrecut pe front nu i-au permis să își dezvolte însemnările așa cum, probabil, și-ar fi dorit. Paginile rămase necompletate sugerează intenția de a reveni ulterior asupra unor episoade și de a le dezvolta, lucru pe care moartea sa timpurie l-a făcut imposibil. Chiar și în această formă fragmentară, jurnalul transmite atmosfera unei perioade dominate de nesiguranță, deplasări, confruntări și apropierea permanentă a morții, în timp ce gândurile autorului se îndreaptă neîncetat spre cei rămași acasă. Cu totul diferită este perspectiva lui László Ágai. Jurnalul său depășește frecvent simpla relatare a evenimentelor și capătă o pronunțată dimensiune reflexivă. Autorul revine asupra copilăriei, familiei și mediului în care s-a format, încercând în același timp să înțeleagă războiul și propriul loc în interiorul acestuia. Adept al păcii, Ágai nu privește participarea la conflict cu entuziasm, ci ajunge la această decizie în urma unor îndelungate frământări interioare, considerând că își îndeplinește astfel datoria față de familie și comunitate. Însemnările sale cuprind reflecții asupra datoriei, fricii și depășirii acesteia, asupra responsabilităților ofițerului și a procesului de formare militară. În final, experiența războiului îl conduce spre o concluzie cu o semnificație mai largă: pentru evitarea unor asemenea tragedii nu este suficientă încheierea confruntărilor, ci este necesară înlăturarea cauzelor care le generează.

O componentă importantă a volumului este reprezentată de materialul fotografic. Cele 18 fotografii, aflate în proprietate particulară, respectiv în colecția Bibliotecii Documentare „Bethlen Gábor” din Aiud, îi apropie pe cei doi autori ai jurnalelor de cititor și completează informațiile oferite de texte. Árpád Szabó și László Ágai pot fi văzuți atât în ipostaza lor civilă, cât și în uniformă militară, alături de membrii familiilor pe care i-au lăsat în urmă. Cartea se încheie cu un rezumat în limba română și cu un indice de nume și locuri, instrumente utile atât pentru orientarea cititorului, cât și pentru valorificarea științifică a lucrării.

Kollégiumból a halálba! / Din colegiu la moarte! reprezintă, prin urmare, atât o recuperare documentară, cât și un demers de restituire a memoriei. Publicarea celor două jurnale face accesibile surse valoroase pentru cercetarea Primului Război Mondial și, în același timp, readuce în atenție destinele a doi profesori ai Colegiului Bethlen din Aiud, ale căror vieți au fost întrerupte de conflict. Tocmai această permanentă trecere de la istoria generală la experiența individuală constituie una dintre calitățile esențiale ale volumului și îi conferă relevanță atât pentru cercetătorul interesat de istoria militară, cât și pentru cititorul preocupat de dimensiunea umană a trecutului.

Nagy József Gábor*

*Centrul Cultural Palatul Principilor / Muzeul Palatul Principilor Transilvaniei, Alba Iulia.